

IDEOLOŠKA DIMENZIJA OBRAZOVANJA U BOSNI I HERCEGOVINI - PARADIGMA KOJA SE OBNAVLJA

Dr. sc. Mensur Husić, docent

Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli

SAŽETAK

U radu je elaborirana uloga obrazovnih sistema u Bosni i Hercegovini u afirmiranju nacionalnih ideologija u različitim periodima njene historije. Za vrijeme austrougarske vladavine konfesionalno školstvo predstavljalo je stabilnu osnovu za afirmaciju srpskog nacionalnog identiteta kod pravoslavnog stanovništva u Bosni i Hercegovini. Državne škole su bile prihvatljive katoličkom stanovništvu jer nisu bile u suprotnosti s njihovim interesima. Obrazovni sistem za vrijeme vladavine Kraljevine SHS i Kraljevine Jugoslavije imao je za cilj nacionalnu homogenizaciju, što je rezultiralo diskriminacijom drugih i drugačijih. Homogenizacija i diskriminacija nisu zaobišle ni socijalistički period, u kojem je afirmiran srpsko-hrvatski nacionalni identitet, i to u nastavnim planovima i programima historije, srpsko-hrvatskog jezika i drugih predmeta. Muslimanima (Bošnjacima) nije bilo osigurano pravo da uče o vlastitoj historiji, kulturi i književnosti.

Ključne riječi: obrazovanje, odgoj, obrazovni sistem, nacionalni identitet, homogenizacija, diskriminacija

UVOD

Odgoj i obrazovanje su svojstveni ljudskoj vrsti kojoj je darovan razum, sposobnost stjecanja znanja, istraživanja i otkrivanja pojava u kosmosu. U razvoju odgojnih i obrazovnih potencijala s kojim individua dolazi na ovaj svijet učestvuju porodica, škola, vršnjaci, mediji i okolina. Školi pripada neizmjeran utjecaj u formiranju ličnosti i u definiranju sistema vrijednosti kod učenika. Njena zadaća nije samo da pripremi mlade ljude za buduće društvene uloge i da na njih prenese znanja, vještine i navike, nego da doprinese razvoju kognitivne, konativne i afektivne dimenzije ljudske ličnosti. Obrazovanje je tekovina ljudskog društva koje je u svim historijskim periodima imalo veoma važnu ulogu u definiranju ciljeva i zadataka obrazovanja. U povijesti čovječanstva, preko obrazovnih sistema, nametali su se društveno prihvatljivi svjetonazori i vladajuće ideologije (skriveni kurikulum).

1. ULOGA OBRAZOVANJA U AFIRMACIJI NACIONALNIH IDEOLOGIJA PRIJE I POSLIJE AUSTROUGARSKÉ OKUPACIJE

Tendencije u smjeru afirmacije jednonacionalnih ideologija u obrazovnim sistemima u Bosni i Hercegovini i diskriminacija pripadnika drugih nacionalnih zajednica¹ prisutne su od druge polovine 19. stoljeća, kada je započelo intenzivno imputiranje nacionalnih ideologija iz susjednih država na njen teritorij.² Za vrijeme vladavine Osmanlija postojali su konfesionalni sistemi obrazovanja u Bosni koji su pratili

1 Rat protiv bosanskohercegovačkog društva i države 1992-1995. godine

2 „Sredinom šezdesetih godina 19. stoljeća u Sarajevu je osnovano društvo koje je imalo zadatak da radi na uvođenju imena Srbin. Osnivač društva bio je kaluđer Teofil Petranović, rodnom iz Dalmacije, koji je augusta 1863. došao za učitelja srpske realke. Društveni članovi su izlazili na sarajevske carine pa dočekivali seljake kojima su govorili da oni ne treba da se zovu rišćani, nego Srbi. Ubrzo potom osnovano je slično društvo među sarajevskim katolicima, u cilju propagiranja imena Hrvat. Osnivač ovog društva bio je Klement Božić, dragoman pruskom konzulu, a pomagali su mu uglavnom mladi franjevci.“ Skarić, V., *Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austroугarske okupacije*, Sarajevo, 1937., str. 223-224.

konfesionalnu paradigmu društvene organizacije. Sadržaj nastavnih programa iz ovog perioda pokazuje njihovu bosansku određenost. Uvidom u Nastavni plan i program iz 1858. godine, u pravoslavnim osnovnim školama izučavani su: bosanski jezik, gramatika bosanskog jezika i opća historija, u okviru koje je izučavana historija Bosne i Hercegovine. Međutim, usljed tendencija susjednih država da kod pravoslavnog i katoličkog stanovništva u Bosni i Hercegovini afirmiraju srpski (odnosno hrvatski) nacionalni identitet i pripadnost širim državnim zajednicama, dolazilo je i do promjene nastavnih planova i programa.

Neposredna posljedica ovih aktivnosti je nespominjanje bosanskog jezika u Nastavnom planu i programu pravoslavne osnovne škole iz 1877. godine. Umjesto bosanskog jezika, izučavani su srpski jezik, srpska književnost i gramatika. Izučavanje opće historije i historije Bosne zamijenjeno je izučavanjem historije srpskog naroda.³ Realizacija ovih i sličnih ciljeva omogućena je odustajanjem Monarhije od ukidanja konfesionalnog školstva, što je imalo za posljedicu povećanje broja pravoslavnih škola čiji broj je, pred Prvi svjetski rat, u Bosni i Hercegovini iznosio 123, s blizu 10.000 učenika. Između pravoslavnih osnovnih škola u Bosni i Hercegovini i osnovnih škola u Srbiji ostvarena je tijesna saradnja, tako da su udžbenici pisani i izdavani na području Srbije upotrebljavani u nastavnom procesu u pravoslavnim osnovnim školama u Bosni i Hercegovini, a učiteljski kadar, u najvećim procentima, dolazio je s područja Kraljevine Srbije, prvenstveno iz Vojvodine.⁴ „U cijelom periodu austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine, u srpskim pravoslavnim školama je bila zabranjena upotreba latinice i bosanskog jezika, s ciljem što većeg udaljavanja od Hrvata i Muslimana.“⁵

U udžbenicima historije, Bosna i Hercegovina je predstavljana kao srpska zemlja u kojoj žive Srbi pravoslavne, katoličke i islamske vjeroispovijesti koji govore srpskim jezikom. Autori udžbenika početkom 20. stoljeća udaljavaju se od umjerenog prema ekstremnijem naciona-

3 Vidi: Šušnjić, R., *Građa za istoriju srpskih škola za turskog vremena*, Sveska 1, str. 5.

4 Peco, A., *Obrazovanje i nacionalna emancipacija: iskustva Bosne i Hercegovine u 20. stoljeću*, Univerzitet "Džemal Bijedić", Nastavnički fakultet, Mostar, 2005., str. 85.

5 Ibid, str. 125.

lizmu koji uvažava samo interese jedne nacije i kulture, što je vidljivo iz udžbenika *Srpska čitanka za IV razred osnovne škole* 1907. godine, koju su priredili Protić i Stojanović.⁶

Paralelno s izvanbosanskim utjecajima koji su bili usmjereni prema pravoslavnom stanovništvu, početkom druge polovine 18. stoljeća sve prisutniji su kulturni i politički utjecaji na katolike u Bosni i Hercegovini s područja Hrvatske i Austrije. I u njihovom slučaju postoji saradnja katoličkih narodnih škola u Bosni i Hercegovini sa školama u Hrvatskoj i Austriji. Navedenu saradnju pratile su sličnosti u nastavnim programima, udžbenicima i u kadrovskoj pomoći. U udžbenicima su bili dominantni sadržaji koji su se odnosili na historiju, jezik, književnost, religiju i tradiciju Hrvata.

Udžbenici književnosti i zemljopisa u katoličkim osnovnim školama nisu bili pretjerano obilježeni nacionalističkom komponentom. Manji broj autora je svojatao Bosnu i Hercegovinu, što nije bila generalna odrednica hrvatske nacionalne politike. Ideološka ambicija hrvatske politike došla je do izražaja u udžbenicima povijesti, a posebno u djelima historičara V. Klaića i I. Hotića koji granice hrvatskih zemalja pomiču do Drine i dijelova Crne Gore.⁷ Obrazovna politika katoličkog stanovništva u Bosni i Hercegovini bila je manje značajan faktor u procesu nacionaliziranja jer su buđenju i formiranju nacionalne svijesti katoličkog stanovništva značajan doprinos dali časopisi i listovi koji su čitani u katoličkim porodicama te kulturna i dobrotvorna društva.⁸ Katoličko stanovništvo se nije opiralo kada je Monarhija radila na ukidanju konfesionalnih (katoličkih) škola jer školstvo koje je organizirala Monarhija odgovaralo je kulturnim i političkim interesima katoličkog stanovništva u Bosni i Hercegovini.

6 Protić, M., Stojanović, D., *Srpska čitanka za IV razred osnovne škole*, Beograd, 1907., str. 223.

7 „Tako je, na primjer, godine 1875. V. Klaić tvrdio da 'Bosna bješe nekoć zemlja hrvatska', što je već 1903. godine dopunio tvrdnjom: 'Bosna je postala od više oblasti hrvatskih i srpskih.'“ Klaić, V., *Povijest Austro-Ugarske monarhije*, Zagreb, 1875. 1903., str. 41.

8 Neki oblici katoličkih pučkih škola nastavili su svoj rad i u periodu austro-ugarske okupacije Bosne i Hercegovine. Tu su prvenstveno više djevojačke škole koje su organizirane u Bihaću, Banjoj Luci, Jajcu i Zenici.

Iako u ciljevima pokretanja interkonfesionalnih škola⁹ nije prepoznatljiva ideološko-politička komponenta, ipak, zadaci i ciljevi obrazovanja nisu zaobišli ni interese okupacionih vlasti. U prvim godinama okupacije Bosne i Hercegovine u narodnim školama upotrebljavani su udžbenici s prostora Srbije i Hrvatske, kao i neznatan broj udžbenika domaćih autora. Nakon što je domaće stanovništvo izrazilo protivljenje politici uvoza udžbenika iz Hrvatske, zbog jezika i pisma, Zemaljska vlada je pokrenula domaće izdavaštvo. Prve čitanke u Bosni i Hercegovini štampane su 1883. godine.¹⁰

U Nastavnom planu i programu i u odgojno-obrazovnim sadržajima srednjoškolskih udžbenika bila je izražena komponeta germanizacije. U srednjim školama, posebno u gimnazijama, u jednakom broju sati izučavani su *povijest i zemljopis zemalja Austro-Ugarske monarhije*, među kojima je bila i Bosna i Hercegovina. Jednak broj sati predviđen je nastavnim planom za zemaljski i njemački jezik. Intencija kreatora obrazovne politike bila je da se izvrši snažniji idejni utjecaj na svijest srednjoškolaca. „U nedostatku domaćih autora, udžbenici su dolazili s prostora Monarhije, ali su na zahtjev, prvenstveno pravoslavnog, ali i muslimanskog stanovništva, bili prilagođeni postojećim društvenim prilikama u Bosni i Hercegovini.“¹¹

Nastojeći da spriječi ideološko-političke utjecaje iz Beograda i Beča, Vlada je osigurala besplatno školovanje studenata u Beču, Pešti i Pragu.¹² Na ovaj način se nastojalo osigurati širenje ideja prosvjet-

9 Odluku o otvaranju interkonfesionalnih škola donijeli su Zajedničko ministarstvo i Zemaljska vlada koje su 1885. godine nazivane narodne škole.

10 Peco, A., *Obrazovanje i nacionalna emancipacija: iskustva Bosne i Hercegovine u 20. stoljeću*, Univerzitet "Džemal Bijedić", Nastavnički fakultet, Mostar, 2005., str. 120-121.

11 Ibid, str. 123.

12 „Škola je bila vrlo brižljivo i obazrivo čuvana od nepoželjnih utjecaja spolja i iznutra. Pored propisanih udžbenika, škole su smjele nabaviti samo one knjige koje je Vlada svake godine propisivala navodeći autore i naslov knjiga. Na kraju školske godine učenici su nagrađivani knjigama, opet samo onim knjigama koje je Vlada odobraval. Disciplinskim propisima učenicima je bilo zabranjeno bilo kakvo udruživanje ili stupanje u društva izvan škole. (...) Poslije burnih rasprava u Saboru o prosvjetnoj politici, bilo je 1911. godine dozvoljeno da se mogu osnovati đачка društva, ali samo u okviru jedne škole, razumije se, pod uslovom da se ne bave politikom, a tri godine kasnije,

ne politike okupacione vlasti preko studenata koji su se iz drugih zemalja Monarhije vraćali na službu u Bosnu i Hercegovinu. „Kalajeva politika uvođenja bosanskog jezika i ravnopravnosti oba pisma kao pretpostavke izgradnje bosanske nacije bila je nastojanje ukidanja dominantne uloge jedne kulture nad drugom, odnosno jednog naroda nad drugim. Ovakvoj politici Monarhije suprotstavili su se bosansko-hercegovački Srbi, a zatim i Hrvati, tako da je nakon odlaska Kalaja s bosanskohercegovačke političke scene započela i saborska aktivnost čiji je cilj bio negiranje i potiranje ideje bosanstva. Novi kurs Zemaljske vlade i sve jači politički procesi Srba i Hrvata rezultirali su naredbom Zemaljske vlade od 4. oktobra 1907. godine kojom je određeno da zemaljski jezik na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine službeno proglasi srpsko-hrvatskim jezikom.“¹³

Dolaskom na vlast u Srbiji, dinastija Karađorđević je težište svojih političkih aktivnosti usmjerila ka realizaciji nacionalnog programa, o čemu svjedoči platforma svih većih političkih stranaka čiji je primarni cilj bio ujedinjenje srpske nacije. Zagovarano je ujedinjenje svih srpskih zemalja s ciljem svrgavanja Monarhije. Neizostavna je bila i finansijska podrška srpskim pravoslavnim školama u Bosni i Hercegovini.

Prelaskom iz orijentalnog u zapadnoevropski kulturno-civilizacijski krug, muslimansko stanovništvo je nastojalo da sačuva svoje kulturnološke i religijske posebnosti, što je bilo posebno izraženo u opiranju reformi *mektebi-ibtidaijja*. Ovaj stav je izazvao određene kritike iz muslimanskog intelektualnog kruga, o čemu postoji zabilješka u *Beharu*,¹⁴

1914., Vlada je zabranila đачka društva. (...) Škola je služila i kao instrument razvijanja kulta prema Monarhiji. Svako jutro nastava je počinjala pjevanjem himne - carevke. Državni praznici, jubileji članova dinastije i njihove posjete Bosni i Hercegovini u školama su se uvijek predstavljali tako kako bi učenici mogli da ih dožive kao patriotski događaj. U čitankama, u udžbenicima geografije i drugim knjigama posvećivalo se veoma mnogo prostora slavi i veličini dinastije carevine.“ Papić, M., *Obrazovanje u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske okupacije (1878-1918)*, Veselin-Masleša, Sarajevo, 1972., str. 16-17.

13 Juzbašić, Dž., *Nacionalno-politički odnosi u Bosansko-hercegovačkom saboru i jezičko pitanje 1910-1914.*, Sarajevo, 1999., str. 17.

14 Časopis *Behar* pokrenut je 1900. godine. Osnivači *Behara* bili su Edhem Mulabdić, Safvet-beg Bašagić i Osman Nuri Hadžić, a štampanje lista finansirao je veletrgovac iz Tešnja Ademaga Mešić kojeg su zbog toga smatrali vlasni-

časopisu za pouku i zabavu: "Nije potrebno gubiti o tome riječi kako dojučerašnje muslimanske vjerske škole sa svojim srednjovjekovnim tipom ne mogu odgovoriti svojoj svrsi. Od reformisanih mekteba se traži da unesu, uz glavnu vjersku, još i svjetsku znanost."¹⁵ Muslimani su tada imali veliko nepovjerenje u državno obrazovanje. O tome govori i podatak da je 1910. godine, od oko sto hiljada muslimanske djece prispijele za školu, njih samo pet hiljada pohađalo državne škole.¹⁶ Ostala djeca su pohađala *mektebi-ibtidaije*.

2. TENDENCIJE U OBRAZOVANJU ZA VRIJEME VLADAVINE KRALJEVINE SHS

Nakon raspada Austro-Ugarske monarhije 1918. godine, Bosna i Hercegovina ulazi u sastav nove državne zajednice Kraljevine SHS, čija je temeljna aspiracija bila organizacija političkog sistema. Kraljevini je nedostajala precizno definirana obrazovna politika, nastava je u osnovnim i srednjim školama izvođena prema zatečenim nastavnim planovima i programima, a iz udžbenika su uklonjeni sadržaji iz historije Austro-Ugarske. Njihovo mjesto su zauzeli sadržaji koji su veličali kralja i dinastiju Karađorđevića. Vlada je ubrzo usmjerila interes prema aspektima prosvjetne politike koji su osiguravali razvoj ideje srpstva. Školski sistem Kraljevine SHS je bio prihvatljiv srpskom pravoslavnom elementu, a što pokazuje zahtjev njihovog političkog vođstva upućen Zemaljskoj vladi 1918/19. godine, u kojem se traži donošenje odluke o ukidanju srpskih pravoslavnih osnovnih škola. Od učitelja se sasvim otvoreno zahtijevalo da svojim radom i ponašanjem, u školi i izvan nje, iskazuju lojalnost vladajućem režimu. Godina 1934/1935. poznata je po pojavi promjene imena škola na području Bosne i Hercegovine koje su ranije bile nazivane prema mjestima u

kom *Behara*. List za pouku i zabavu, kako je glasio podnaslov, svoj prvi broj objavio je 1. maja 1900. godine i neprekidno je izlazio deset godina (1910.), svakih 15 dana. (<http://www.historija.ba/d/785-objavljen-prvi-broj-casopisa-behar>) Pristup, 20.03.2018.

15 Behar, Sarajevo, 1909., br. 3, str. 36.

16 Karamehmedović, H., *Zapisnici*, str. 27.

kojima su se nalazile. Najveći broj škola u Bosni i Hercegovini dobio je imena poput „Kralja ujedinitelja“, „Prestolonasljednika Petra“, „Kralja Petra“, itd.¹⁷

Nadležnost za kadrovska pitanja u oblasti srednjeg obrazovanja predata je ministarstvu prosvjete u Beogradu. „Ponovo muslimanska zajednica u Bosni i Hercegovini nije ni za šta pitana, iako je njen ukupni položaj u odnosu na austrougarski period značajno pogoršan. Interesi muslimana su bili zanemareni. (...) Nastavni planovi i programi koji su davali poseban ekskluzivitet srpskom narodu, bez pogovora su realizirani u osnovnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini.“¹⁸ Bosanskohercegovačkim muslimanima je u ovom periodu bilo oduzeto pravo afirmacije vlastite kulture.

S obzirom da u imenu nove državne zajednice nije bilo Bosne i Hercegovine i Crne Gore, niti Bošnjaka i Crnogoraca, programski sadržaji iz historije ovih zemalja i naroda bili su izostavljeni. Sadržaji u kojima je problematizirana srpska prošlost bili su dominantni u odnosu na sadržaje iz historije hrvatskog i slovenačkog naroda. U nastavnom programu historije za treći razred u osnovnim narodnim školama, od ukupno 29 tematskih cjelina njih 14 se odnosilo na historiju srpskog naroda, a ostatak na događaje iz historije Hrvata i Slovenaca. Ministarstvo prosvjete je propisalo obavezu pjevanja crkvenih pjesama samo za one škole u kojima su učenici većinom pravoslavne vjere. Obaveza pjevanja crkvenih pjesama odnosila se i na učenike drugih vjeroispovijesti koji su bili u odjeljenjima s pravoslavnom većinom.

Vlada Kraljevine je u nekoliko navrata donosila odluke o smanjenju broja gimnazija na cijelom prostoru, s obzirom da se u tim školama obrazuju najzreliji i najkompetentniji kadrovi. Gimnazije u Bosni i Hercegovini su radile prema identičnom nastavnom planu i programu koji je primjenjivan u Srbiji i Crnoj Gori. Godine 1920/1921., u Bosni i Hercegovini je bilo šest gimnazija, s ukupno 2.251 učenikom. Od ukupnog broja učenika, njih 1.049 je bilo pravoslavne vjeroispovijesti, 934 katoličke, a tek 382 učenika islamske vjeroispovijesti. Vjerske zajed-

17 Ibid., str.154.

18 Peco, A., *Obrazovanje i nacionalna emancipacija: iskustva Bosne i Hercegovine u 20. stoljeću*, Univerzitet "Džemal Bijedić", Nastavnički fakultet, Mostar, 2005., str. 154.

nice su imale pravo osnivanja vlastitih škola koje su imale ista prava i isti status kao i države.

3. INTENCIJE OBRAZOVNOG SISTEMA U PERIODU SOCIJALISTIČKOG UREĐENJA BOSNE I HERCEGOVINE

Nakon Drugog svjetskog rata, komunistička partija je postala izvor svih društvenih kretanja pa, prema tome, i u oblasti obrazovanja. Politički principi ravnopravnosti, jednakosti, bratstva i jedinstva, ljudska prava i slobode bili su ugrađeni u sve normativne akte društvene zajednice, pa i zakone i propise koji su regulirali oblast obrazovanja. „Moralno-politička podobnost, članstvo u vladajućoj stranci, završen marksistički kurs i diploma o stečenom obrazovanju predstavljali su uvjet za obavljanje svakog društveno odgovornog zadatka.“¹⁹ Formulirana su i načela nove prosvjetne politike, prema kojima „škola postaje ustanova cijelog društva i služi njegovom napretku i oslobođenju. Ona se oslobađa od utjecaja crkve i religije i svoj rad zasniva na nauci i marksističkoj teoriji o vaspitanju. Za uslove školskog rada i vaspitanja zainteresirano je cijelo društvo i, preko svojih predstavnika, pomaže školi da izvršava svoj zadatak.“²⁰ Intencija državne politike u ovom periodu bila je izgradnja novog sistema odgoja i obrazovanja koji će se u potpunosti razlikovati od onog u Kraljevini SHS (Jugoslaviji). Poseban akcenat režim je stavio na suzbijanje religioznosti. Sloboda izbora naziva jezika odnosila se na dvije mogućnosti: srpsko-hrvatski ili hrvatsko-srpski, o čemu se očitovao CK SKBiH: „Građani Bosne i Hercegovine, bez obzira na nacionalnu pripadnost, imaju punu individualnu slobodu izbora naziva jezika, pisma i izgovora drugih izražajnih sredstava.“²¹ Nakon jasno definiranih ciljeva obrazovne politike, pod lupom režima našla se kadrovska politika. Na nju je ukazao dr. Asim Peco u svom djelu *Obrazovanje i nacionalna emancipacija: iskustva Bosne i Hercegovine u 20. stoljeću*: „Iako se konfesionalna neravnoteža učiteljskog kadra u dr-

19 Ibid, str. 211.

20 Korneta, Lj., *Prilozi nastavi pedagogije, Beograd, 1966.*, str. 184.

21 CK SKBiH-Književni jezik i književnojezička politika u BiH, Sarajevo, 1971.

žavnim školama u periodu austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine i periodu Kraljevine SHS – Jugoslavije može djelimično opravdati pomanjkanjem muslimanskog kadra, takav ili sličan razlog nema svoje uporište i opravdanje u periodu socijalističke izgradnje Bosne i Hercegovine. Takvo stanje kadrovske strukture u institucijama odgoja i obrazovanja nije puka slučajnost i ne može se pravdati značajno većim brojem obrazovanih Srba, odnosno Crnogoraca, nego se može posmatrati kao rezultat dobro smišljene i planirane politike SK-a koja je imala svoje ideološke ciljeve, a koja je svoje pravo lice pokazala 80-ih godina prošlog stoljeća.²²

4. POSTDEJTONSKI PERIOD – ETNOTERITORIJALNI MODEL ORGANIZACIJE OBRAZOVNOG SISTEMA U BOSNI I HERCEGOVNI

U Bosni i Hercegovini koja predstavlja zasebno društvo, zaseban kulturni prostor, različiti običaji i mentaliteti prožimali su se i još uvijek se prožimaju u društvu različitom od onoga u susjednim državama. Postojeće društvene podjele i antagonizmi koji usporavaju reintegraciju bosanskohercegvačkog društva uzrokovani su izvanbosanskim ideološkim utjecajima. Rezultat rata protiv bosanskohercegovačkog društva i države, u periodu od 1992. do 1995. godine, etnoteritorijalni je model državne organizacije, uspostavljen Dejtonskim mirovnim sporazumom. Etnoteritorijalni princip nije zaobišao ni obrazovni sistem(i), što ima za posljedicu homogenizaciju u oblikovanju etničkog, na način produkcije razlika prema pripadnicima drugih nacionalnih zajednica. Neposredna posljedica ovakvog modela državne organizacije i organizacije obrazovnog sistema je nepostojanje zajedničke obrazovne i kulturne politike na državnom nivou, a čiji pokazatelj je i nepostojanje državne strategije obrazovanja.

S aspekta upravljanja, obrazovanje u Federaciji Bosne i Hercegovine potpuno je decentralizirano, jer su ovlasti prepuštene kantoni-

22 Peco, A., *Obrazovanje i nacionalna emancipacija: iskustva Bosne i Hercegovine u 20. stoljeću*, Univerzitet "Džemal Bijedić", Nastavnički fakultet, Mostar, 2005., str. 260.

ma. U manjem bosanskohercegovačkom entitetu Republici Srpskoj zadržan je centralizirani vid upravljanja obrazovanjem.²³ Postojeći odgojno-obrazovni sistemi (sa svih 13 institucionalnih oblika) i dalje producira elemente podijeljenosti, te svojom sadržinom i formom u podjednako mjeri ne podstiče integrirajuće procese u bosanskohercegovačkom društvu nego, naprotiv, njegovu dalju eroziju.

Obrazovni sistem u entitetu Republika Srpska još uvijek je pod snažnim utjecajem obrazovnog sistema Republike Srbije, što se može zapaziti u sličnosti nastavnih planova i programa i odgojno-obrazovnih sadržaja srednjoškolskih udžbenika historije, geografije i srpskog jezika.²⁴ U srednjoškolskim udžbenicima sociologije, historije i srpskog jezika koji se upotrebljavaju u nastavi u bh. entitetu Republika Srpska dominantno su zastupljene nastavne jedinice iz historije i književnosti Srbije i srpskog naroda. Nastavne jedinice iz historije Bosne i Hercegovine zastupljene su u neznatnom procentu u kojima historija Bosne i Hercegovine nije prezentirana na naučno relevantnim izvorima. Također, u čitankama su dominantno zastupljeni srpska književnost i srpski književnici, a pripadnicima drugih nacionalnih zajednica nije omogućeno da uče o vlastitom jeziku i književnosti. Naprotiv, učenici su diskriminirani činjenicom da su prisiljeni da stječu znanja iz historije i književnosti druge države i druge nacionalne zajednice, a stjecati znanja o vlastitoj historiji i kulturi nemaju priliku.

U odgojno-obrazovnim sadržajima srednjoškolskih udžbenika historije i u čitankama u školama u kojima se odgojno-obrazovni proces odvija po hrvatskom nastavnom planu i programu, uviđa se očigledna dominan-

23 Generalni pravni status obrazovanja uveliko je sličan onome u federalnim kantonima, osim što je nadležnost za obrazovanje centralizirana na nivou entitetskog Ministarstva prosvjete i kulture. Sva područja Republike Srpske pokriva jedan jedini pedagoški zavod sa sjedištem u Banjoj Luci. Obrazovna administracija funkcioniše kao klasično centralizirana struktura u kojoj je centralno ministarstvo, zajedno s pedagoškim zavodom, nadležno za određivanje prioriteta, pripremu budžeta, kontroliranje standarda, broja nastavnika i, putem svojih inspektora i pedagoških savjetnika, za primjenu jednog nastavnog plana i programa.

24 Odgojno-obrazovni sadržaji srednjoškolskih udžbenika historije, geografije i bosanskog jezika bili su predmet analize pa je, na osnovu njih, deriviran u tekstu naveden zaključak.

tna zastupljenost nastavnih jedinica iz historije Republike Hrvatske i hrvatskog naroda. Udžbenici historije i srpskog jezika napisani i izdati u Republici Srbiji ili su, bez ikakvih prilagođavanja, izdati na području Bosne i Hercegovine. Udžbenici historije i hrvatskog jezika u školama koje rade po hrvatskom nastavnom planu i programu preuzeti su iz Republike Hrvatske, uz određena prilagođavanja bosanskohercegovačkom kontekstu. Intencija na ovakav način koncipiranih nastavnih planova i programa jeste homogenizacija u oblikovanju etničkog, na način produkcije razlika prema pripadnicima drugih nacionalnih zajednica, što ne doprinosi integraciji bosanskohercegovačkog društva i države.

Obrazovne politike koje su se na području Bosne i Hercegovine pojavile za vrijeme ratnih dešavanja 1992-1995. godine, imale su prvenstveno nacionalistički karakter. „Paralelno s progonom stanovništva iz dijelova koji su bili poprište ekstenzivnog etničkog čišćenja, raseljavanja i masovnih ubijanja, obrazovanje je upotrijebljeno kao dodatno, ali veoma značajno sredstvo za ostvarivanje ratnih ciljeva i zadataka koji su u suštini težili podjeli Bosne i Hercegovine i pripajanju njenih teritorija istočnom i zapadnom susjedu.“²⁵ Obrazovni sistemi u Republici Srpskoj i u kantonima s većinskim hrvatskim stanovništvom, danas su ustrojeni na etnonacionalnom principu.²⁶ Od 1992. godine profiliraju se zasebni školski sistemi: srpski koji je uvezen iz Srbije, hrvatski koji je uvezen iz Hrvatske i bosanski u nešto izmijenjenoj varijanti u odnosu na raniji, predratni obrazovni sistem Republike Bosne i Hercegovine. Odgojno-obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini političke elite su upotrijebile kao dodatno sredstvo podjele, kada im je postalo jasno da će obrazovanje odrediti kvalitet budućeg kulturno-civilizacijskog obrasca na ovom prostoru. Dr. Asim Peco je elaborirao obrazovni sistem u postdejtonskom periodu u Bosni i Hercegovini na sljedeći način: „Ciljevi tako organiziranog obrazovanja su bili ne samo afirmacija nacionalne kulture i nacionalnog identiteta nego jednako tako i negiranje tuđe kulture i svih nacionalnih vrijednosti. Analiza

25 Pašalić-Kreso, A., *Višegodišnja mutacija i rezistentnost ratnog virusa podjele u bosanskohercegovačkom obrazovanju*, u zborniku: *Bosna i Hercegovina na putu ka modernoj državi: perspektive i prepreke*, Fondacija Heinrich Böll, Sarajevo, 2004., str. 173.

26 O fenomenu etnokratije vidi više u: Zgodić, E., *Multiverzum vlasti*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2009., str. 141-151.

nacionalnog obrazovanja na prostoru Bosne i Hercegovine u ovom periodu jasno pokazuje separatističke i ekspanzionističke ciljeve Srba i Hrvata, kao i centrističke ideje Bošnjaka koji u stvaranju društvene svijesti kroz obrazovanje vide jedinu šansu svog kulturnog bivstvovanja na ovim prostorima.“²⁷

Zbog nedovoljne zastupljenosti odgojno-obrazovnih sadržaja o drugom i drugačijem u bosanskohercegovačkom društvu, u udžbenicima koje je odobrilo Ministarstvo prosvjete i kulture RS i nadležne obrazovne institucije u kantonima s većinskim hrvatskim stanovništvom, učenici nisu u mogućnosti da u potpunosti spoznaju cjelokupnost socijalne strukture bosanskohercegovačkog društva. Nastavni planovi i programi i odgojno-obrazovni sadržaji srednjoškolskih udžbenika historije i hrvatskog i srpskog jezika uspostavljeni su (po hrvatskom nastavnom planu i programu i po nastavnom planu i programu Republike Srpske) na dominantno etničkoj matrici. Odgojno-obrazovnim sadržajima analiziranih udžbenika diskriminirani su učenici bošnjačke i srpske, odnosno bošnjačke i hrvatske nacionalnosti, jer im nije omogućeno da uče o vlastitom društvu, historiji i kulturi.

Onemogućavanje izučavanja nastave na bosanskom jeziku i zabrana upotrebe njegova naziva u suprotnosti je Ustavu i Zakonu entiteta RS, gdje je Bošnjacima, kao i Srbima i Hrvatima, ostavljena mogućnost da imenuju svoj jezik. Skupština Republike Srpske je 22. 2. 2018. godine usvojila *Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju*, ne prihvativši amandmane većinske bošnjačke koalicije „Domovina“ koji su predviđali uvođenje naziva „bosanski jezik“ u entitetu Republika Srpska. Ranije je u Vladi RS-a bila praksa da se u pojedinim sredinama u učeničke knjižice upisuje bosanski jezik. Šef Misije OSCE-a, nakon razgovora s predsjednikom Partije demokratskog progresa (PDP) Branislavom Borenovićem, za medije je rekao: „Iz meni nejasnih razloga ova vladajuća koalicija u RS-u i Pedagoški zavod RS-a su prije dvije godine odlučili uvesti novu politiku i imenovati jezik bošnjačkog naroda. To jeste forma u Ustavu RS-a, ali je problem u diskriminaciji jer se ne piše jezik srpskog naroda i hrvatskog naroda u knjižicama već samo

27 Peco, A., *Obrazovanje i nacionalna emancipacija: iskustva Bosne i Hercegovine u 20. stoljeću*, Univerzitet "Džemal Bijedić", Nastavnički fakultet, Mostar, 2005., str. 23.

srpski ili samo hrvatski jezik, dok su za Bošnjake naveli – jezik bošnjačkog naroda. To je diskriminacija.“²⁸ Šef Misije OSCE-a Bruce Berton o priznavanju prava Bošnjacima da svoj jezik nazovu bosanskim za Fenu je izjavio: “Naš stav je jasan od samog početka – jezik bošnjačkog naroda je bosanski jezik. Ustavni sud BiH je to potvrdio navodeći da konstitutivni narodi imaju pravo da nazovu svoj jezik onako kako to žele. Misija apelira na vlasti Republike Srpske da riješe to pitanje što je prije moguće tako što će priznati bosanski jezik, kao što su to vlasti činile mnogo godina.“²⁹

Pred odgojno-obrazovnim institucijama je imperativ da u perspektivi otklone diskriminirajuće elemente iz nastavnih planova i programa i odgojno-obrazovnih saržaja udžbenika koji se upotrebljavaju u nastavnom procesu.

ZAKLJUČAK

Obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini u periodu Austro-Ugarske monarhije, Kraljevine SHS, Kraljevine Jugoslavije te socijalističkom periodu bio je pod utjecajem dominantnih ideologija. Za vrijeme austrougarske okupacije, formiranje jedinstvenog obrazovnog sistema imalo je za cilj formiranje jedinstvene bosanske nacije, što je bila zamisao Benjamina Kalaya. Zahtjevi pravoslavnog stanovništva za očuvanjem pravoslavnih škola predstavljali su društveni pokret za izgradnju nacije, odnosno afirmacije srpskog nacionalnog identiteta kod pravoslavnog stanovništva, gdje se velika nada polagala u obrazovanje. Kraljevina SHS je u Vidovdanskom ustavu, u dijelu koji se odnosio na obrazovanje i vjerske slobode, osigurala formalno-pravne principe demokratskog karaktera koji su bili osnova za organiziranje obrazovanja po mjeri čovjeka. Međutim, društvena praksa je bila daleko od tih načela. Oduzimanje prava na obrazovanje pripadnicima određenih vjerskih zajednica, obavezna molitva iz domena pravo-

28 https://www.slobodnabosna.ba/vijest/57309/jonathan_moore_bosanski_jezik_postoji_vijekovima_i_u_rs_u_ne_smije_biti_diskriminacije.html (Pogledano, 22. 02. 2018.)

29 <http://ba.n1info.com/a239359/Vijesti/Vijesti/Berton-pozvao-vlasti-RS-a-da-priznaju-bosanski-jezik.html> (Pristup, 25. 02. 2018. godine)

slavne vjere, koncipiranje nastavnih sadržaja iz nastavnih predmeta historije, geografije i književnosti pokazatelji su namjera vladajućih struktura. Cilj obrazovne politike u ovom periodu je osiguravanje pretpostavki za prihvatanje kulturoloških vrijednosti srpstva. Vlasti su imale cilj da putem obrazovnog sistema stvore svijest koja je u stanju prihvatiti ponuđenu, unaprijed definiranu i jednu istinu. Obrazovanje u ovom periodu je bilo u funkciji nacionalne hegemonije. U socijalističkom periodu, u kojem je obrazovanje bilo organizirano na osnovama markističko-lenjinističke filozofije i na osnovama marksističkog poimanja čovjeka i društva, Bošnjacima (Muslimanima) nije bilo osigurano pravo da u obrazovnim ustanovama uče o vlastitoj historiji, kulturi, jeziku i književnosti. U postdejtonskom periodu u Bosni i Hercegovini obrazovni sistem je decentraliziran te je moguće, s asprekta nastavnih planova i programa koji se realiziraju, govoriti o tri obrazovna sistema. Obrazovni sistem u bh. entitetu Republika Srpska je jedan od njih koji je utemeljen na jednonacionalnoj matrici, a u kojemu se afirmira srpski nacionalni identitet. U njemu su učenici druge dvije nacionalne zajednice, Bošnjaci i Hrvati, diskriminirani jer im nije osigurana mogućnost da uče o vlastitoj historiji, jeziku i književnosti. Bošnjacima je oduzeto pravo da imenuju svoj jezik koje im je zagarantovano Ustavom i Zakonom entiteta RS. Očito je da ideološke tendencije koje su postojale u ranijim periodima historije Bosne i Hercegovine, s istim ciljevima i aspiracijama, postoje i danas u bh. društvu te se afirmiraju kroz obrazovni sistem (obrazovne sisteme). Pred državne i entitetske institucije, nadležne za odgoj i obrazovanje, postavlja se imperativ da provedu reformu odgojno-obrazovnog procesa kojom će se ukloniti svi diskriminirajući elementi iz obrazovnog procesa jer je jedan od uvjeta ulazaka u Evropsku uniju i reforma obrazovnog sistema.